

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ЗЛОЧИНІВ

І.О. Христич

Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого,
вул. Пушкінська, 77. Харків 61024 Україна.
E-mail: uracad@bestnet.kharkov.ua

Розглянуті питання вдосконалення статистичного обліку злочинів в Україні. Запропоновані основні напрямки і пропозиції щодо розробки уніфікації понятійного апарату. Сформульоване питання щодо визначення методологічних і організаційних принципів діяльності органів кримінально-правової статистики.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: злочинність; статистичний облік; кримінально-правова статистика.

Завжди людство хвилювала проблема злочинності, тому що це одна з головних загроз людства. І сьогодні за даними ООН злочинність в світі в середньому зростає до 5 % в рік при зростанні чисельності населення на 1 – 2 %. При цьому треба мати на увазі, що між офіційно зареєстрованою злочинністю і її реальним рівнем в різних країнах маємо суттєві розбіжності, які вкладаються у співвідношенні 1 : 2 – 1 : 5 [3, с. 5].

В історичному плані вважаємо, що організаційно кримінально-правова статистика на території Російської імперії, до складу якої входила й Україна, була введена маніфестом від 8 вересня 1802 р. Цим маніфестом вся статистика Міністерства внутрішніх справ поділялася на основну і поточну, яка включала повідомлення „по предметах поліції». Ці „предмети» повинні були виявити всі діяння, які порушували правопорядок, а також надавати дані про результати роботи органів поліції. Позитивним було, що за допомогою цих звітів можна було провести деякі порівняння, обчислити узагальнюючі показники, наприклад, кількість вбивств і самогубств на 10 тисяч населення.

В усіх країнах світу оцінка наслідків діяльності завжди оцінюється за допомогою тих чи інших статистичних показників, проблема співставлення яких для більшості країн світу є дуже актуальною. Показники кримінально-правової статистики найбільш складно аналізувати, тому що в кожній країні світу існують свої національні особливості, в першу чергу, це стосується самого кримінально-процесуального законодавства, а також системи реєстрації злочинів та правопорушень.

Зараз в нашій країні встановлена державна реєстрація [2], яка є прерогативою органів МВС і може використовуватися як засіб забезпечення маніпулювання цифрами, як в бік штучного підвищення кількісних показників роботи оперативних органів, так і навпаки.

Статистика ж органів суду зараз ведеться відповідно до чинного законодавства Державною судовою адміністрацією. Облік ведеться на базі зовсім інших документів ніж в органах досудового слідства, така практика призводить

до того, що більшість показників, які характеризують одне і теж діяння і особу реєструються по-різному [4; 5].

Тому тривалий термін часу в нашій країні йде дискусія про необхідність в розробці єдиної уніфікованої обліково-статистичної картки у сфері правопорушень, яка була б обов'язковою для застосування відповідними органами і містила б необхідні дані від моменту виявлення злочину до моменту відбуття покарання особою, яка засуджена за вчинення цього злочину. З цією метою вважаю, що необхідно створити в країні єдину інформаційно-аналітичну систему, яка зможе забезпечити централізований збір інформації. Така „міжвідомча» статистика дозволить аналітично прослідкувати за проходженням кримінальної справи через усі стадії кримінального правосуддя.

Ми також вважаємо і тривалий час пропонуємо, щоб таких документів було два [1; с. 80]: перший – на злочин; другий – на особу. Перший документ (статистична картка) повинна включати показники, які з різних сторін характеризуватимуть правопорушення. Другий – включає всі дані на особу, яка притягається до відповідальності (включає соціально-демографічні та морально-психологічні дані суб'єкта даного діяння). Вони будуть супроводжувати кримінальну справу з початку її порушення до прийняття рішення по справі. Існування таких документів дасть змогу мати більш реальну і розгорнуту характеристику зареєстрованою злочинності.

Зараз статистика осіб, стосовно яких судом було розглянуто кримінальну справу і винесено рішення або вирок, ведеться за старими принципами. Якщо особа засуджена одночасно за декількома статтями кримінального кодексу, вона буде в статистичному звіті обліковуватися за тією статтею кримінального кодексу, що передбачає більш суворе покарання, а якщо санкції статей однакові – то облік ведеться за найбільш поширеним злочином. Це призводить інколи до висновків, що більшість статей кримінального кодексу на працюють. (У 2002 році не порушувалися кримінальні справи за статтями 132; 141; 142; 144; 145; 148; 159; 160; 171; 174; 180; 228; 230; 232; 236; 237; 238; 244; 250; 260; 274; 278; 280; 282; 283; 285; 323; 324; 326; 327; 328; 329; 330; 333; 334; 339; 340; 344; 346; 349; 351; 352; 374; 379; 380; 381; 387; 397; 400; а також розділ 20 (Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку; ст. 436 – 447). У 2003 р. не порушувалися злочини за статтями 131; 132; 141 – 145; 148; 151; 159 – 160; [за ст. 171 зареєстровано 1 злочин]; 174; 179; 180; 214, 228; 230; [за ст. 232 – було порушено 5 кримінальних справ; ст. 236 – 3 справи]; 237; 238; 244; 250; 253; 260; 261; 269; 274; [за ст. 278 – було порушено 1 кримінальну справу]; 280; 281; 282; [за ст. 283 – було порушено 1 кримінальну справу]; 284; 285; 294; 295; 312; 323; [за ст. 324 – було порушено 2 кримінальні справи]; 326; [за ст. 327 – було порушено 2 кримінальні справи]; 328 – 330; 333; 336; 339; [за ст. 340 – було порушено 1 кримінальну справу; за ст. 344 – було порушено 2 кримінальні справи]; 346; [за ст. 349 – було порушено 1 кримінальну справу]; 351; [за ст. 352 – було порушено 5 кримінальних справ]; 370; 373; [за ст. 374 – було порушено 1 кримінальну справу]; 379 – 381; [за ст. 387 – було порушено 1 кримінальну справу]; [за ст. 397 – було порушено 3 кримінальні справи]; 400; ст. 436 – 447 (Зрозуміло, що ми проаналізували лише ті статті Кримінального кодексу, які

реєструються в органах МВС (без урахування розділів I та 19). Така ж тенденція зберігається і в подальшому. На жаль, проаналізувати за більш тривалий час за допомогою звітності ці дані неможливо, тому що до 2002 року в звітності органів МВС наводилися лише окремі статті. Хоча на кожний злочин заповнюється обов'язково окрема картка за формою № 1, тому що в ній можна проставити лише одну статтю кримінального кодексу. Наведені дані свідчать про те, що з 298 статей, які можуть реєструватися в органах МВС не було зареєстровано у 2002 році 49 статей + 12 статей 20 розділу, тобто 20,4 % (якщо не враховувати 20 розділ, то 17,1 %); у 2003 році 50 статей + 12 статей 20 розділу, тобто 20,8 % (якщо не враховувати 20 розділ, то 17,5 %); у 2004 – 49 статей + 12 статей 20 розділу, тобто 20,4 % (якщо не враховувати 20 розділ, то 17,1 %); у 2005 – 44 статті + 12 статей 20 розділу, 18,8 % (якщо не враховувати 20 розділ, то 14,8 %). Більшість з цих статей за термін дії чинного КК України не порушувалися ні разу. Ці дані наочно свідчать про необхідність обліковувати засуджених за всіма статтями кримінального кодексу.

В органах суду було введено в дію форму тимчасового статистичного звіту № 1-Л [4] „Про розгляд загальними місцевими та апеляційними судами кримінальних справ за статтями 209, 209¹, 306». Її заповнення за I півріччя 2004 р. дало змогу встановити, що майже на 32 % занижена кількість осіб, засуджених за вчинення злочину, передбаченого ст. 209 КК України, оскільки ці особи обліковані за іншою статтею, яка передбачає більш суворе покарання. Майже 94 % осіб, яким пред'являлось обвинувачення в легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинними шляхом (ст. 209 КК), і які були виправдані судами за вчинення цього злочину, але засуджені за іншими статтями КК, не обліковані в звітах судів, як виправдані.

Тому необхідно перебудувати статистичну звітність органів суду таким чином, щоб обов'язково були враховані усі статті кримінального кодексу, які розглядалися судом і які рішення по них винесено (особу засуджено, виправдано чи винесено якесь інше рішення). Матеріально-технічна база, яка існує в органах Державної судової адміністрації, дозволяє це зробити.

Проведений аналіз не працюючих статей (або тих що реєструються дуже рідко) свідчать про те, що необхідна подальша декриміналізація деяких складів злочину. В першу чергу, це стосується злочинів невеликої тяжкості і службових злочинів, по яких не було заподіяно істотної шкоди. За вчинення цих злочинів передбачити адміністративну відповідальність, відшкодування збитків у повному обсязі, звільнення з займаної посади, запобігання займання таких посад у майбутньому.

В останні роки на шпальтах преси та в багатьох виступах аналізується вчинення злочинів в тих чи інших сферах народного господарства. Але в чинній інструкції взагалі відсутні поняття та критерії віднесення злочинів до тих чи інших пріоритетних сфер економіки (кредитна, фінансова, банківська, зовнішньоекономічна, приватизація, бюджетна або з бюджетними коштами, паливно-енергетичному комплексі). Наприклад, до банківської діяльності віднесені збут підроблених грошей, виявленій безпосередньо в банківських установах; злочини, у яких об'єктами злочинного посягання є майно у банківській заставі або

яке перейшло у власність банку по борговим зобов'язанням; допускається віднесення до скоєних у пріоритетних сферах злочинів, суб'єкти яких не є службовими (посадовими) особами цих систем.

Відсутність чіткого визначення цих понять призвело до того, що зараз по особам, стосовно яких були розглянуті кримінальні справи в суді, показники, які характеризують вчинення злочину в тій чи іншій сферах народного господарства, повністю відсутні в документах первинного обліку [5].

Така невизначеність у формулюванні, породжує у подальшому неможливість більш детального аналізу даного явища. Дійсно, якщо ми не порозумілися з визначенням цих понять, то що можна аналізувати за допомогою тих чи інших показників?

Аналізуючи дані вибіркового дослідження стану злочинності, нами було встановлено, що істотну питому вагу складають злочини, які призупиняються на стадії досудового слідства з різних причин.

Є також факти зняття деяких видів злочинів органами прокуратури, тому що вони були порушені, наприклад, з метою продемонструвати зростання злочинів у сфері господарської діяльності для нарощування показників боротьби з економічною злочинністю.

В останні роки у структурі злочинності фіксується значний масив так званих виявлених (розкритих в момент реєстрації) злочинів. Вони забезпечують регулювання числа зареєстрованих злочинів та відсотку розкриття. Також нерідко із за необґрунтованого виставлення статистичних карток (форми № 3) про продовження строків досудового слідства „встановлюється» необхідний відсоток розкриття злочинів. Так, в нашій країні він за радянські часи складав 95 – 98 %, що було очевидною фальсифікацією. В останні роки він складає близько 80 %, що викликає не менше сумнівів. Так, за I півріччя 2003 р. він склав 78,3 %, за I півріччя 2004 р. – 70,4 %.

У США при їх професійній, мобільній і технічно оснащених поліції, відсоток розкриття тільки восьми видів серйозних злочинів не перевищувала за останні 30 років 21-22%, а крадіжок – удвічі нижче. В Англії цей показник коливається в межах 32-40 %, у Німеччині – 45-46%, у Японії – близько 60 %. Співвідношення частки розкритих насильницьких і майнових (корисливих) діянь у різних країнах складає приблизно 4-3:1. Це пов'язано, з одного боку, з більш відповідальним відношенням поліції до розслідування тяжких насильницьких злочинів, а з іншого боку – з більшими труднощами розкриття майнових злочинів, як правило, вчинених таємно, без свідків і слідів. Але буває й навпаки: розкриття злочинів проти життя в Ізраїлі не перевищує 28 % [6].

На жаль, ще зустрічаються і факти укриття злочинів від статистичного обліку.

Інакше кажучи, статистична безграмотність і відсутність чіткого понятійного апарату призводить до того, що ми можемо одержати які завгодно показники, оперуючи статистичними даними.

Взагалі аналізувати рівень злочинності необхідно з урахуванням рівня їх латентності. З цією метою необхідно використовувати додаткові джерела інформації, тому що дані правоохоронних органів не в повній мірі характеризують

стан злочинності. В першу чергу, необхідно налагодити щорічне систематичне опитування громадської думки про стан злочинності. Лише враховуючи ці дані, можна отримати більш реальну картину про злочинність в країні, тим паче, що у більшості європейських держав такі опитування проводяться систематично і вони суттєво доповнюють офіційну „традиційну» статистику.

При цьому необхідно звернути увагу на два перспективних напрямки.

Перший напрямок, опитування населення з метою виявлення потерпілих від злочину („дослідження віктимізації населення» – victimization survey). Такі дослідження проводяться на базі загальнонаціональної репрезентативної вибірки і дозволяють отримувати інформацію, яка не може бути одержана традиційними методами.

Другий напрямок, опитування населення з метою виявлення причетності до вчинення різних правопорушень (Self-report survey). Такі дослідження також є вибіркочними загальнонаціональними, і, як засвідчує практика їх проведення в різних країнах світу, дозволяють визначити рівень криміналізації населення на рівні незначних правопорушень (адміністративних деліктів та злочинів невеликої тяжкості).

В останні роки вносяться пропозиції щодо зміни в повному обсязі облікової одиниці – реєструвати правопорушення з ознаками злочину. В цьому випадку дані стануть більш порівняними з тими, що реєструються у всіх розвинутих країнах світу, а також більш детально вивчати досвід європейських країн і запроваджувати його в Україні.

ВИСНОВКИ

Розроблені основні напрямки дадуть змогу вдосконалити облік злочинів в Україні. Пропозиції щодо зміни структури органів, які займаються статистичним обліком злочинів в країні, суттєво поліпшать реальну характеристику стану злочинності в Україні. Запропоновані пропозиції дадуть змогу порівнювати показники кримінально-правової статистики України з іншими державами світу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Даньшин И.Н., Онищук З.М., Христич И.А. Об организации централизованной правовой статистики.// Проблемы социалистической законности, вып. 5. – Х.: Вища школа, 1980.
2. Інструкція про єдиний облік злочинів. – К., 2002.
3. Лунеев В.В. Тенденция современной преступности и борьбы с ней в России./ Гос. и право, 2004, № 1.
4. Офіційний вісник України, 2004, № 25. – Ст. 1663.
5. Офіційний вісник України, 2004, № 14. – Ст. 1663.
6. Annual Report, 1990, Israel National Police. Table 3,9.